

*Чмут С. В.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та трудового права
Запорізького національного університету*

ГЕНЕЗИС ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТЕВІ ЗНОСИНИ З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА СТАТЕВОЇ ЗРІЛОСТІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу історичних тенденцій розвитку вітчизняного законодавства щодо кримінальної відповідальності за статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, статеві зносини, особи, які не досягли статевої зрілості, історія розвитку законодавства.

Постановка проблеми. Історія розвитку на теренах України законодавства про кримінальну відповідальність за добровільні статеві зносини з неповнолітніми та малолітніми особами характеризується суперечливим ставленням суспільства і держави до цього явища. З одного боку, тривалий час особи, які не досягли статевої зрілості, не захищалися кримінально-правовими нормами від ненасильницьких форм статевих зносин з ними, з іншого – існували норми про відповідальність за здійснення статевих актів ненасильницького характеру, що розглядалися як блуд або кровозміщення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінально-правової кваліфікації, протидії та профілактики статевих злочинів, розуміння соціально-біологічної природи, детермінант та механізмів цих явищ були предметом досліджень багатьох правників, серед яких необхідно зазначити роботи Ю.В. Александрова, О.М. Ігнатова, О.Г. Кальмана, Г.П. Краснюк, Т.Д. Лисько, В.Г. Лукашевича, Л.І. Мороз, Ю.Е. Пудовочкіна, О.В. Сінеокого, Ю.К. Суценко, І.М. Туктарової, Я.М. Яковлева та інших. При цьому у науці кримінального права не приділено належної уваги дослідженню питання про те, чи дотримується сучасне законодавство традиційних засобів кримінально-правового регулювання відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості і чи відповідає сучасна законодавча практика кримінального переслідування осіб, що вступають у такі зносини історично усталеним та існуючим багато століть способом соціального реагування на подібні делікти.

Вклад основного матеріалу дослідження. Дослідження стародавніх правових і релігійних пам'яток дозволяє зробити висновок про те, що людство насамперед усвідомило неприпустимість насильницьких статевих актів щодо неповнолітніх і малолітніх, а також добровільних статевих контактів інцестного характеру. Що ж стосується ненасильницьких статевих зносин з особами, які не досягли статевої зрілості, то в деяких випадках вони могли розцінюватися як прояви блуду чи вважатися перелюбством, якщо один з учасників перебував у шлюбних відносинах.

Одним із перших систематизованих історичних правових документів Київської Русі є «Руська Правда». М.М. Карамзін зазначав, що в «Руській Правді» Ярослава немає згадування про насильство над жінками, тому що останнє здавалося законодавцю сумнівним і неясним у доказах [1, с. 234]. Поширення сексуального насильства виходить із стародавніх дохристиянських шлюбних обрядів – викрадення нареченої, якій не виповнилося й 14 років, що згадуються з часів літописця Нестора. Така форма шлюбу викликала ворожнечу між родами, що у подальшому трансформується у «відступні» чи «викуп» нареченої і далі у прямий продаж нареченої її родичами за взаємною згодою рідних обох сторін: акт насильства замінюється угодою з обрядом. При цьому відбувається процес зближення родів, родичі нареченого і нареченої ставали свояками, відображаючи новий порядок утворення споріднення і великої родини традиційного суспільства [2, с. 145].

Ю.Е. Пудовочкін зазначає, що Руська Правда як документ, що має безпосереднє відношення до судової практики Великого князя, не містила будь-яких норм, що охороняють суспільні відносини, суб'єктом яких виступав неповнолітній. Її увага була зосереджена в основному на захисті майнових відносин дітей нормами сімейного і спадкового права. Це, зокрема, положення про призначення опікунів над дітьми і належне їм майно у випадку смерті батька (ст. 99 Великої редакції), про захист інтересів молодшого сина у випадку відсутності заповіту після смерті батька (ст. 100), про відповідальність матері, яка «розтратила» майно дітей від першого шлюбу (ст. 101) тощо [3, с. 16].

Поряд з «Руською Правдою» існував «Церковний Статут Великих Князів», вплив якого на релігійний, родинний і моральний уклад був величезним. Так, у Статуті Святого князя Володимира, хрестителя земель Київської Русі, в ст. 9 до предмету церковної юрисдикції відносилися справи про порушення заборони статевих зносин у колі близьких родичів – «що у племені та у сватстві поимуться» [4, с. 71].

З поширенням на Русі християнства відбувається поділ не тільки влади релігійної і світської, але і розрізнення і співвідношення понять гріха і злочину. Усякий злочин гріх, але не всякий гріх є злочином. На співвідношенні понять гріха і злочину будується Церковний судейник Ярослава, початок створення якого був покладений статутом князя Володимира Київського. «Гріх – моральна несправедливість чи неправда, порушення божественного закону; злочин – неправда проти громадська, порушення закону людського», – так пояснює

основні принципи складання судєбника Ярослава В.О. Ключевський [5, с. 102]. Справи, що підсудні церкві, були підрозділені на три категорії: 1) справи тільки гріховні, без елементу злочину: чаклування, чарівництво, шлюби в близьких ступенях споріднення (інцест), розлучення за взаємною згодою; 2) справи гріховно-злочинні про умикання дівиць, про образу жіночої честі словом чи справою, про самовільне розлучення чоловіка з дружиною з волі першого без вини останньої, про порушення подружньої вірності; 3) справи духовні, що стосуються осіб духовного сану. При цьому використовується принцип «митрополит в провіні, а князь страчує», тобто карає світська влада, а поняття провіні належить до царини духовного і безпосередньо пов'язано з поняттям гріховності. Цікавою особливістю є той факт, що більшість ересей виникає саме з питань норм регуляції сексуальної поведінки – богомоли нападають на інститут шлюбу, скопці заперечують сексуальність у цілому [6, с. 142]. У цілому варто зауважити, що для християнської релігійної традиції характерним є репресивний стандарт сексуальної поведінки, будь-яке відхилення від цього стандарту розцінюється як аморальне і гріховне. Таким чином, у Київській Русі статеві злочини знаходилися під юрисдикцією церкви.

Статут князя Ярослава містив 11 статей, що встановлювали караність блуду і кровозмішення. Ст. 2 каралися особи, винні у викраденні дівчини чи зґвалтуванні її: «Хто ж викраде дівчину чи зґвалтує князю їх покарати». Відповідальність за зґвалтування була встановлена ст. 3: «Хто ж зґвалтує боярську дочку чи боярську дружину; менших бояр, нарочитих людей, простої чаді князь покарає». Наступна група норм охороняла статеві відносини дітей від зловживань батьків. Так, в ст. 24 встановлювалось, якщо дівка не бажає заміж, а батько і мати насильно віддадуть, а що створить над собою – батько і мати до єпископу в провіною, а ще платить за то. Так само й отрок» [7, с. 169 – 170].

Крім того, у Статуті містилася така норма: «Якщо хто-небудь зустрінеться з дівцею не зарученою, і ляже з нею і застануть їх, то лежачий з нею повинний дати батьку отроковиці п'ятдесят секлей срібла, а вона нехай буде його дружиною, тому що він опорочив її, у все своє життя він не може розлучитися з нею». У наведеній правовій нормі особливий охороні підлягають малолітні і неповнолітні особи жіночої статі, іменовані «отроковицями» (дівчинка-підліток) [8, с. 190-191].

Злочинність дій сексуального характеру, здійснюваних з дівчинками-підлітками, пов'язувалася з наявністю характерної ознаки потерпілих – їхнього віку. Винні особи чоловічої статі каралися навіть за ненасильницькі форми вступу до статевого зв'язку з молодією дівцею – отроковицею. Насильницькі статеві акти з ними розглядалися як зґвалтування, «пошибаніє». Відповідно розрізнялися і заходи покарання. За насильницький статевий акт передбачалася страта, а за ненасильницький – штраф і нав'язування в дружини. З погляду церковного права як злочин розглядався і позашлюбний зв'язок. За змістом ст. 9 Статуту князя Володимира Святославича про десятини, суди і людей церковних (Синодальна редакція) позашлюбними відносинами вважалося так зване «смирне застигання» (від рос. смирное, тобто за обопільною згодою – С. Ч.).

Аналізуючи норми давньоруського законодавства, що встановлювали відповідальність за сексуальні посягання на малолітніх і неповнолітніх, дослідники відзначають, що хлопчачі не були об'єктом правової охорони у сфері статевих відносин. Сказане може свідчити про відсутність або незначну поширеність у той час сексуальних посягань на отроків, тобто хлопчачів віком до 14-15 років [9, с. 70]. Ще однією особливістю правового регулювання дій, здійснюваних щодо статево незрілих осіб, була та обставина, що дитина визнавалася виключно власністю батьків і цілком перебувала в їхньому розпорядженні. Ніким не контрольована батьківська влада нерідко виражалася у формі експлуатації дітей, жорстокого з ними поводження, катування, втягнення у вчинення злочинів. Держава довгий час не брала на себе зобов'язань із захисту прав дитини.

Вчинений проти малолітньої чи неповнолітньої дівчинки ненасильницький злочин сексуального характеру розглядався, головним чином, з погляду приватного права як порушення прав батька, чоловіка, хазяїна. Багато злочинів обкладалися грошовим стягненням на користь скривдженого і грошовим штрафом на користь князя.

Литовський статут 1529 р. містив ст. 6 про зґвалтування жінки і дівчини. Цю статтю можна умовно розділити на 2 частини. У першій частині йшлося про те, що якщо жінка чи дівчина кликали на допомогу, а на її крик прибігли б люди і вона показала б їм сліди насильства, а потім притягла б гвалтівника до суду і пред'явила двох чи трьох свідків, то такий гвалтівник повинний бути засуджений до страти. Страти можна було уникнути, якщо потерпіла побажала б вийти за нього заміж. Друга частина давала опис дій жінки, якщо вона не могла покликати на допомогу [10, с. 210]. Будь-яких інших складів статевих злочинів Литовський статут не містив.

Надалі у кримінальному законодавстві напрямок на охорону статевої недоторканості осіб жіночої статі був здійснений реформами Петра I. Вони відрізнялися більшою визначеністю правових приписів, що підняли значення особистості взагалі і жінки, зокрема. У прийнятому в 1715 р. Артикулі військовому дуже стисло окреслене коло статевих злочинів, згрупованих в окремій Главі XX – «Про содомський гріх, про насильство і блуд». З аналізу Артикулів вбачається, що неповнолітні не перебували під особливим захистом ані суспільства, ані держави. Для охорони їхньої статевої недоторканості застосовувалися загально-правові норми. Виходячи з допустимості застосування закону за аналогією, що було характерним для кримінального права на ранніх його стадіях, на захист статевої недоторканості неповнолітніх була спрямована норма, що встановлює кримінальне переслідування за позашлюбні зв'язки, вчинювані за доброю волею обох сторін, – «прелюбодейство». Каралося таке діяння «за станом осіб і обставин, жорстоким ув'язненням, шпідрутенем і відставкою від полку, чи посиланням на каторгу».

У XVIII-XIX ст. у Європі, а потім і в Російській імперії набули поширення філософські ідеї про свободу особи, суспільне завдання кримінальної юстиції. Під їхнім впливом відбувся значний поворот у поглядах на сутність статевих злочинів. У законодавстві стає помітним прагнення до більш змістовної охорони малолітніх, законодавець починає усвідомлювати значність шкоди

вчинюваних щодо неповнолітніх похитливих дій [11, с. 206]. У законах формуються нові склади злочинів із кваліфікуючими ознаками, спрямованими на захист статевої недоторканості дітей.

Проблемам статевих злочинів у XVIII-XIX ст. присвячені праці відомих правознавців Н.О. Неклюдова, М.С. Таганцева, В.А. Спасовича, І.Я. Фойницького, С.В. Познишева та ін. Цими видатними правниками аналізувалася судова практика застосування законодавства, а також давалося тлумачення окремих положень правових джерел. Укладення про покарання кримінальні і виправні (редакція 1885 р.) розрізняє вчинення сексуального посягання щодо «жінки чи дівичі більше 14 років від роду проти її волі», що розглядалося як зґвалтування, а злягання з дівичею, яка не досягла віку 14 років «шляхом використання на зло її безвинності і неведення» вважалося розтлінням (ст.ст. 1521, 1521-1 Укладення). Визначення розтління в зазначених законах також не наведене, однак у ст. 1524 Укладення про покарання карні і виправні розрізнялися такі види розтління: а) просте, без застосування насильства. Це діяння каралося каторгою від 4 до 10 років; б) кваліфіковане за ознаками: – застосування насильства, або – винний для вчинення злочину використовував своє становище, владу, надану йому за званням чи особливим дорученням батьків, опікунів, родичів малолітньої. Діяння особи, яка вчинила насильницьке злягання з дівичею, яка уже позбавлена невинності, але не досягла чотирнадцятилітнього віку, підпадало під дію ст. 1525 Укладення, тобто розглядалося як зґвалтування [12, с. 319-321].

За кримінальним законодавством царської Росії караним визнавалося також зваблення. Вперше цей вид злочинного діяння був передбачений в Укладенні про покарання кримінальні і виправні (редакція 1857 р.). У ст.ст. 1531 і 1532 Укладення під звабленням розумілося умисне втягнення у статевий зв'язок дівчини шляхом обіцянки в подальшому одружитися з нею, завідомо знаючи, що ця обіцянка не буде виконана. Закон розрізняв два види зваблення: просте і кваліфіковане. Під простим звабленням розумілося втягнення чесної жінки, яка не перебуває у шлюбі, у добровільний зв'язок «урочистою обіцянкою з нею одружитися». «Особливе» (кваліфіковане) зваблення мало місце тоді, коли до добровільного зв'язку схилялися неповнолітні безневинні дівичі, що досягли чотирнадцяти років, особою, яка мала щодо неї обов'язок опіки, нагляду, піклування чи служіння. Цей злочин переслідувався за скаргою потерпілої чи осіб, зобов'язаних піклуватися про неї (примітка до статті 1532 Укладення). Каралося просте зваблення ув'язненням у в'язницю від одного року чотирьох місяців до двох років з обмеженням прав; за кваліфіковане зваблення призначалося висилання на життя в Сибір з позбавленням всіх особливих, особистих і за станом привласнених прав і переваг чи ж віддача до арештантського відділення (ст. 1532 Укладення). Якщо винний у звабленні був слугою її батьків, чи ж слугою опікунів родичів, покарання підсилювалося [13, с. 212].

У Кримінальному укладенні 1903 р. законодавець вперше дав віковий розмежування потерпілого від статевих злочинів: до 12 років – дитина, від 12 до 16 років – малолітній, крім того, виокремлювали групу жертв насильницького злягання з особами від 16 до 21 року. У статті 361 глави XVIII «Посягання на союз сімейний» Укладення

1903 року, передбачалася кримінальна відповідальність і покарання «в'язницею» батьків чи осіб, що здійснюють піклування або нагляд за малолітнім, за наступні протиправні дії: 1) жорстоке поводження з особами, які не досягли 17 років, якщо діяння винуватого не становить особливо тяжкого чи тяжкого тілесного ушкодження; 2) примушування особи, яка не досягла 21 року, за допомогою зловживання батьківською владою до вступу в шлюб, якщо шлюб відбувся; 3) втягнення осіб, які не досягли 17 років, до злидарства, бродяжництва чи аморального заняття; 4) потурання непотребству чи іншій розпусті особи, яка не досягла 17 років [14, с. 191].

Вперше в історії вітчизняного законодавства Кримінальне укладення 1903 р. приділило достатньо уваги статевим злочинам, вчинюваним щодо неповнолітніх. Так, були розмежовані поняття любострастних дій і злягання. У відповідності зі статтею 435 Укладення вчинення любострастних дій тягло кримінальне покарання у вигляді виправного будинку чи в'язниці на строк понад 3 роки, у випадках вчинення таких дій: 1) з дитиною, яка не досягла 12 років; 2) з малолітнім від 12 до 16 років без його згоди чи навіть з його згодою, але по вживанню «на зло його безвинності». Більш суворо каралися ті ж самі дії з особою жіночої статі, яка досягла 16 років, і вчинені без її згоди. Відповідно до статті 436 винні піддавалися тюремному ув'язненню. У зазначених статтях містилися посилення і на обтяжуючі обставини, коли любострастні дії вчинялися винним: 1) з особою, яка перебувала під його владою чи піклуванням; 2) з особою, примушеною до цього насильством, погрозою вбивства чи тілесного ушкодження жертви або члена її родини; 3) з особою жіночої статі, яке супроводжується розтлінням, але без злягання.

Законодавець передбачав покарання у вигляді ув'язнення у випадках вчинення злягання з дівичею від 12 до 21 року, яка перебувала під владою чи підпорядкуванням винної особи. На підставі статті 442 Укладення притягувалися до кримінальної відповідальності особи, винні у зляганні: 1) з малолітньою від 12 до 16 років без її згоди чи з нею, але з уживанням у зло її безвинності; 2) з душевнохворою особою, або такою, що перебувала в несвідомому стані; 3) з позбавленою можливості вчинити опір, без її згоди; 4) із такою, яка вважала, внаслідок учиненого обману, що вступає в зв'язок зі своїм чоловіком. Крім того, покарання у виді в'язниці передбачалося і за звідництво до злягання (за ст. 445), коли жертвою були: 1) дівича від 12 до 16 років без уживання у зло її безвинності; 2) дівича від 16 до 21 року, завідомо для звідника незаймана; 3) дружина, дочка чи інші, що перебувають під владою чи піклуванням винного; 4) родичі по висхідній чи спадній лінії [15, с. 192-193].

На нашу думку, системний метод тлумачення положень Кримінального укладення 1903 р. надає підстави для висновку про те, що потерпілою в результаті зваблення могла бути лише статевозріла (хоча і неповнолітня) дівчина, отже, ця кримінально-правова норма охороняла не стільки статево недоторканість, скільки суспільні відносини у сфері моральності. Як злочин проти громадської моральності в царській Росії XIX століття розглядалося розбещення малолітніх і неповнолітніх. Цей склад злочину мав місце, коли жертва не усвідомлювала значення вчиненого над нею [133, с. 103]. Таке розбещення мало-

літніх і неповнолітніх може бути досягнуте шляхом надання порнографічних малюнків і книжок, за допомогою цинічних і безсоромних розмов, здійснення акта статевої безсоромності в присутності дитини. Особи, що мали нагляд за малолітнім чи неповнолітнім і сприяли схиланню малолітніх і неповнолітніх до непотребства й інших пороків чи ж спонукали їх до того своїми звабами, піддавалися ув'язненню і позбавлялися назавжди права мати за неповнолітнім нагляд. Батько або мати, викриті в звідництві своїх дітей, піддавалися віддачі в арештантський відділ.

Радянський період розвитку кримінальної відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, відзначається більшою невизначеністю, відходом від вікових меж потерпілої особи та введенням медичного поняття «статевої зрілості» потерпілої особи. Втім санкції, що передбачали відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, знаходились в межах не нижче 3-5 років позбавлення волі. Так, КК УРСР 1922 р. передбачав відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, у ст. 166, яка мала таку редакцію: «Статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості, – караються позбавленням волі строком не нижче трьох років з суворою ізоляцією». Законодавча техніка того періоду була така, що кваліфікований склад цього злочину передбачався не у вигляді відповідної частини ст. 166, а у окремій ст. 167 КК. Вона була викладена у такій редакції: «Статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості, поєднані з розтлінням чи задоволенням статевої пристрасті у збочених формах – караються позбавленням волі строком не нижче п'яти років» [16]. Таким чином, встановлення кола суспільно-небезпечних вчинків, що підпадають під дію цієї норми, насамперед залежало від стану «статевої зрілості».

Дещо змінив акценти КК УРСР 1927 р., який передбачав кримінальну відповідальність за такі дії, у ст. 162, що містила дві частини. Перша передбачала кваліфікований склад цього злочину, а друга – основний: «Статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості, поєднані з розтлінням чи задоволенням статевої пристрасті в збочених формах чи зі зґвалтуванням – позбавлення волі на строк до восьми років. Статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості, вчинені без зазначених обтяжуючих ознак – позбавлення волі на строк до трьох років» [17, с. 204].

Як бачимо, радянський законодавець того часу дуже широко розумів статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, об'єднавши в цьому складі злочину різні за ступенем тяжкості посягання на статеву недоторканість особи, такі як: а) добровільні статеві зносини з особою, що не досягла статевої зрілості (ч. 2 ст. 162); б) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, поєднані з розтлінням (ч. 1 ст. 162 КК); в) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, поєднані із задоволенням статевої пристрасті в збочених формах (ч. 1 ст. 162 КК); г) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, поєднані зі зґвалтуванням (ч. 1 ст. 162 КК). За таким підходом виникала низка проблем, насамперед, конкурування цієї норми із зґвалтуванням малолітньої чи неповнолітньої потерпілої [18, с. 13-14].

Статева зрілість визначалась у відповідності до Правил амбулаторного судово-медичного акушерсько-гіне-

кологічного дослідження 1934 р., якими на протязі більш ніж 30 років керувались судові медики. За цими Правилами досягнення статевої зрілості осіб жіночої статі пов'язувалось із наявністю таких ознак: 1) здатність до дітонародження та до годування дитини; 2) досягнення у певній мірі розумового розвитку та, зокрема, виховувані дитини; 3) підготовленість до самостійного існування. Таким чином, як вважає П.П. Осипов, в поняття статевої зрілості були включені не тільки біологічні, а й соціальні ознаки, що створило надзвичайно невизначене поняття із розпливчатим змістом [19, с. 31]. На практиці ж застосування кримінально-правової норми у зазначеній редакції призводило до суб'єктивізму та негативно позначалось на якості правосуддя у справах цієї категорії [20, с. 650].

У КК УРСР 1960 р. відповідальність за статеве зношення з особою, яка не досягла статевої зрілості, передбачалась у ст. 120, що встановлювала покарання у вигляді позбавлення волі на строк до восьми років. Коментуючи ст. 120 КК УРСР 1960 р., М.Д. Шаргородський звертав увагу, що цей злочин може бути спрямований на осіб протилежних статей, які не досягли статевої зрілості, та полягає у вчиненні статевого акту без застосування насилля, за згодою особи, яка не досягла статевої зрілості [21, с. 239]. Л.М. Сугачов також вважав, що досліджуваний злочин полягає в добровільному, без застосування насилля, вчиненні статевого акту з особою, яка не досягла статевої зрілості, та може вчинятись щодо осіб обох статей [22, с. 278]. З об'єктивної сторони статевий акт з особою, яка не досягла статевої зрілості, припускав здійснення одиночного добровільного статевого акту чоловіком чи жінкою з особою протилежної статі, яка не досягла статевої зрілості.

Диспозиція ст. 120 КК УРСР була бланкетною. В ній не розкривається поняття «особи, яка не досягла статевої зрілості». Це визначення давалося у відповідних судово-медичних правилах. Так, 7 січня 1966 р. Міністерством охорони здоров'я СРСР були затверджені нові Правила судово-медичної акушерсько-гінекологічної експертизи, де повністю були виключені всі соціальні ознаки та залишилися виключно фізіологічні ознаки статевої зрілості. Так, у § 20 Правил при визначенні статевої зрілості враховувалась сукупність фізіологічних ознак жіночого організму, що свідчили про готовність до материнства: 1) загальний розвиток організму; 2) розвиток статевих органів та здатність до статевого акту; 3) здатність до запліднення; 4) здатність до виношування плоду; 5) здатність до розродження (пологів); 6) здатність до годування дитини.

Ст. 121 КК УРСР 1960 р. устанавлювала кримінальну відповідальність за розбещення неповнолітніх – «вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Винувата особа повинна була усвідомлювати, що вчиняє такі дії, що спрямовані на передчасний і нездоровий розвиток статевого почуття й інтересу до статевого життя в неповнолітнього, а також на виникнення почуттів і переживань, пов'язаних із задоволенням статевої потреби. Створювалася ситуація, при якій добровільні статеві зносини з особою, яка досягла статевої зрілості, але не стала 16-річною, не переслідувалися, а розпусні дії щодо тієї ж особи неповнолітнього віку – каралися за ст. 121 КК.

Для християнської релігійної традиції характерним є моногамний гетеросексуальний стандарт статевої по-

ведінки, будь-яке відхилення від якої розцінюється як аморальне і гріховне. Однак при цьому історично зумовленим і прийнятним тривалий час був не публічний, а диспозитивний спосіб врегулювання конфлікту, що виникає у зв'язку з посяганням на статево недоторканість статево незрілої особи. Факт добровільного вступу у статеві зносини з неповнолітньою потерпілою нашими предками розглядався як особлива обставина, що не надавала підстав для суворого покарання винного. Кримінальне законодавство радянських часів відійшло від вікових меж, встановлених щодо осіб, які потерпіли від добровільного статевого зв'язку з дорослими особами. Було введено у дію поняття «особа, яка не досягла статевої зрілості», яке визначалось на підставах судово-медичної експертизи. Кримінальному переслідуванню піддавали осіб, які здійснили хоча б один статевий акт з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши генезис вітчизняного законодавства щодо кримінальної відповідальності за статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості, із стародавніх часів до кінця радянської доби, можна дійти до висновку, що його розвиток характеризується поступовим переходом від приватно- до публічно-правового способу захисту статевої недоторканості осіб, які не досягли статевої зрілості, і посилення з боку держави її охорони шляхом застосування більш жорстких санкцій за такі дії.

Література:

1. Карамзин Н. М. История государства Российского : в 3 томах. Т. 1 / Н. М. Карамзин. – Тула : Изд-во Тульск. гос. ун-та, 1990. – 630 с.
2. Исаев Н. А. Сравнительно-исторический аспект половых преступлений / Н. А. Исаев // История развития уголовного права и ее значение для современности : материалы V Международной научно-практической конференции, состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 26–27 мая 2005 г. – М. : ЛексЭст, 2006. – С. 141–146.
3. Пудовочкин Ю. Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву : монография / Ю. Е. Пудовочкин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 293 с.
4. Российское законодательство X–XX веков : в 9 томах / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Том I. Законодательство Древней Руси. – М. : Юрид. лит., 1984. – 432 с.
5. Ключевский В. О. Русская история. Полный курс лекций в трех книгах / В. О. Ключевский. – Кн. 1. – М., 1992. – 589 с.
6. Исаев Н. А. Сравнительно-исторический аспект половых преступлений / Н. А. Исаев // История развития уголовного права и ее значение для современности : материалы V Международной научно-практической конференции, состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 26–27 мая 2005 г. – М. : ЛексЭст, 2006. – С. 141–146.
7. Российское законодательство X–XX веков : в 9 томах / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Том I. Законодательство Древней Руси. – М. : Юрид. лит., 1984. – 432 с.
8. Российское законодательство X–XX веков : в 9 томах / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Том I. Законодательство Древней Руси. – М. : Юрид. лит., 1984. – 432 с.
9. Егошина Г. А. Сексуальные посягательства на малолетних и несовершеннолетних и их предупреждение (уголовно-правовое и криминологическое исследование по материалам Республики Марий Эл) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Г. А. Егошина. – Йошкар-Ола, 1999. – 213 с.
10. Хрестоматія з історії держави і права України : У 2-х томах / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. Том 1: 3 найдавніших часів до початку XX ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 472 с.
11. Історія держави і права України : у 2-х томах / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Том 1. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 648 с.
12. Хрестоматія по історії держави і права зарубіжних країн / Под ред З. М. Черниловського. – М. : Юрид. лит., 1984. – 472 с.
13. Российское законодательство X–XX веков : в 9 томах / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Том 6. Законодательство первой половины XIX века. – М. : Юрид. лит., 1988. – 432 с.
14. Российское законодательство X–XX веков : в 9 томах / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Том 9. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. – М. : Юрид. лит., 1994. – 352 с.
15. Российское законодательство X–XX веков. В девяти томах / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Том 9. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. – М. : Юрид. лит., 1994. – 352 с.
16. Уголовный кодекс УССР 1922 г. – Харьков : Издание Наркомюста УССР, 1922. – 100 с.
17. Уголовный кодекс УССР 1927 г. – Харьков : Юридическое издательство НКЮ УССР, 1927. – 322 с.
18. Александров Ю. В. Борьба с изнасилованиями (По материалам Украинской ССР) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Ю. В. Александров. – К., 1970. – 24 с.
19. Осипов П. П. К вопросу о понятии половой зрелости / П. П. Осипов // Судебно-медицинская экспертиза. – 1966. – № 3. – С. 29–31.
20. Курс советского уголовного права. (Часть особенная) : учебн. курс. Т. 3 / [отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский]. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 836 с.
21. Советское уголовное право: Часть особенная : учебник / П. П. Михайленко, С. А. Домакин, М. Д. Шаргородский. Под ред. П. П. Михайленко. – Киев : РИО КВШ МВД СССР, 1969. – 670 с.
22. Уголовный кодекс Украинской ССР : [науч.-практ. коммент.] / М. И. Бажанов, Я. М. Браинин, В. В. Сташис, А. Ш. Якупов [и др.] / [отв. ред. В. И. Зайчук]. – К. : Политиздат Украины, 1978. – 684 с.
23. Дьяченко А. П. Уголовно-правовая охрана прав граждан в сфере сексуальных отношений / А. П. Дьяченко. – М. : Акад. МВД РФ, 1995. – 66 с.

Чмут С. В. Генезис отечественного законодательства об уголовной ответственности за половые сношения с лицом, не достигшим половой зрелости

Аннотация. Статья посвящена анализу исторических тенденций развития отечественного законодательства об уголовной ответственности за половые сношения с лицами, не достигшими половой зрелости.

Ключевые слова: уголовная ответственность, половая зрелость, лица, не достигшие половой зрелости, история развития законодательства.

Chmut S. The genesis of the domestic legislation criminalizing sexual intercourse with a person under the age of puberty

Summary. This article analyzes the historical trends of the development of domestic legislation criminalizing sexual relations with persons under the age of puberty.

Key words: criminal liability, puberty, persons under the age of puberty, the history of the development of legislation.